

УДК 342(477)
DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i6.292>

І. В. Завальнюк
кандидат юридичних наук, суддя
Одеського окружного адміністративного суду
orcid.org/0000-0002-6387-0199

ПРОЦЕДУРНО-ПРАВОВА СПЕЦИФІКА ДОГМАТИЧНОЇ ТА ЕМПІРИЧНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ СУДУ: КОНСТИТУЦІЙНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті досліджено процедурно-правову специфіку догматичної та емпіричної справедливості суду в конституційному розумінні. Зазначено, що Конституція України закріплює принцип рівності кожного не тільки перед законом, а й перед судом. Наголошено, що принцип процесуальної рівності сторін являє собою таке правило, відповідно до якого відповідним (процесуальним законодавством забезпечується рівність осіб, що беруть участь у справі, при зверненні до суду, в наданні рівних можливостей використання процесуальних природних засобів захисту своїх інтересів у суді. Обґрунтовано, що подібний підхід був вироблений і в рамках «Концепції справедливого суду» в основоположних актах міжнародного права. Визначено, що розуміння справедливості судового розгляду з позицій ЄКПЛ та прецедентного тлумачення її положень ЄСПЛ пов'язане з процедурним аспектом правосуддя. Зазначено, що детальну розробку європейський стандарт справедливого правосуддя отримав у прецедентних тлумаченнях ЄКПЛ Європейським Судом з прав людини. Констатовано, що справедливість судового розгляду по суті своїй є інструментальною і покликана забезпечити справедливість судового рішення. В умовах фактичної нерівності сторін ця мета стає ефемерною, адже дійсна змагальність процесу можлива лише в умовах юридичної та фактичної рівності сторін. Доведено, що, відмовляючи в перегляді конкретного судового рішення у справі заявника, Конституційний Суд може оцінювати загальну правозастосовну практику тієї чи іншої норми, виявляти конституційний зміст відповідних положень, тим самим впливаючи на прийняття судовими і правозастосовними органами рішень по суті справи. Дане Судом конституційно-правове тлумачення правових норм є підставою для перегляду справи по суті відповідними судовими органами. Визначено, що саме дане повноваження дозволяє Конституційному Суду змістовно коригувати справедливість судового рішення. Зроблено висновок, що конституційне право на судовий захист як основне, невідчужуване право людини, яке виступає гарантією реалізації всіх інших прав і свобод, – це не тільки право на звернення до суду, а й право на ефективне відновлення порушених прав і свобод за допомогою правосуддя, що відповідає вимогам справедливості.

Ключові слова: догматична справедливість, емпірична справедливість, процедурна справедливість, справедливий суд, судовий захист, судовий розгляд, конституційне право, судочинство, правосуддя.

Zavalniuk I. V. PROCEDURAL AND LEGAL SPECIFICS OF DOGMATIC AND EMPIRICAL JUSTICE OF THE COURT: A CONSTITUTIONAL STUDY

The article examines the procedural and legal specifics of the dogmatic and empirical Justice of the court in the constitutional sense. It is noted that the Constitution of Ukraine establishes the principle of equality of everyone not only before the law, but also before the court. It is noted that the principle of procedural equality of the parties is such a rule, according to which the relevant (procedural legislation) ensures the equality of persons participating in the case when applying to the court, in providing equal opportunities for using procedural natural means of protecting their interests in court. It is proved that a similar approach was developed within the framework of the "concept of a fair trial" in the fundamental acts of international law. It is determined that the understanding of the fairness of judicial proceedings from the standpoint of the ECHR and the case-law interpretation of its provisions by the ECHR is related to the procedural aspect of Justice. It is noted that the European Court of human rights developed the European standard of fair justice in detail in the case-law interpretations of the ECHR. It is stated that the fairness of the trial is essentially instrumental and is designed to ensure the fairness of the court decision. In conditions of actual inequality of the parties, this goal becomes ephemeral, because the actual adversarial nature of the process is possible only in conditions of legal and actual equality of the parties. It has been shown that by refusing to review a particular judicial decision in the applicant's case, the Constitutional Court can assess the general law enforcement practice of a particular norm, identify the constitutional content of the relevant provisions, thereby influencing the adoption by Judicial and law enforcement authorities of decisions on the merits of the case. The constitutional and legal interpretation of legal norms given by the court is the basis for reviewing the case on its merits by the relevant judicial authorities. It is determined that it is this power that allows the Constitutional Court to significantly correct the fairness of a court decision. It is concluded that the constitutional right to judicial protection as a basic, inalienable human right, which acts as a guarantee of the realization of all other rights and freedoms, is not only the right to appeal to a court, but also the right to the effective restoration of violated rights and freedoms by means of justice that meets the requirements of fairness.

Key words: dogmatic Justice, empirical Justice, procedural justice, fair trial, judicial protection, judicial review, constitutional law, judicial proceedings, justice.

Постановка проблеми. В даний час категорія справедливості як предмет наукового аналізу є затребуваною практично у всіх сферах гуманітарного знання: соціології, психології, економіці, політології тощо, причому ці дослідження мають не теоретичний, уможлиблюючий характер, а скоріше,

практико-прикладний. Досліджуються біологічні та соціальні передумови уявлень про справедливість, вплив різних дистрибутивних моделей справедливості в розподілі на економічні механізми, значення справедливості в політичному, в тому числі міжнародному, просторі.

Безумовно, особлива увага проблемам справедливості приділяється в правовій доктрині і практиці. Ще в Дигестах Юстиніана йдеться про те, що право отримало свою назву від слова «справедливість», бо згідно з чудовим визначенням Цельса, право є мистецтвом доброго і справедливого. Справедливість покладена в основу теорії природного права мислителями епох Просвітництва і Нового часу. Істотна увага цій проблематиці приділялася вітчизняними правознавцями.

Попри таку пильну увагу до проблем соціальної відповідальності протягом всієї історії існування права і правової науки, видається, що в даний час ці питання набувають особливої актуальності, що багато в чому пов'язано з глобальними трансформаціями політичної та економічної основ українського суспільства, які відбулися в XXI столітті. Криза колишнього світогляду, зумовлена економічними катаклізмами, різкий перехід до відкритого суспільства й інформаційна експансія західного способу життя, моральних імперативів не могли не викликати певної деформації української правосвідомості. Саме в подібні переломні, або «прикордонні», стани держави і громадянського суспільства найбільш частими стають апеляції до соціальної справедливості.

Сьогодні необхідність утвердження в Україні як правовій соціальній державі ідеї справедливості судового розгляду усвідомлюється на найвищому рівні політичної влади. Сьогодні саме Конституція задає вектор розвитку всіх інших галузей українського права та визначає систему координат правового простору. У зв'язку з цим видається, що дослідження нормативного змісту, ціннісного і регулятивного потенціалу конституційного права на справедливий суд сьогодні володіє безумовною теоретичною і практичною значимістю.

Метою статті є конституційне дослідження процедурно-правової специфіки догматичної та емпіричної справедливості суду.

Аналіз наукових публікацій. Питанням дослідження поняття справедливості в сфері конституційного права присвячено увагу таких вчених, як Р. Авдюгін, О. Антонюк, М. Аракелян, Н. Банникова, Ю. Барабаш, О. Біляєвська, В. Бойко, В. Бонтлаб, В. Грибанов, П. Єлісейкін, Г. Жилін, А. Жуковський, А. Колодій, П. Крашенніков, В. Колісник, Т. Маляренко, Т. Партико, П. Рабинович, Ю. Самович, Г. Тимченко, Ю. Тодика, М. Хавронюк, З. Шевчук та інші.

Виклад основного матеріалу. Конституція України закріплює принцип рівності кожного не тільки перед законом, а й перед судом. Стаття 129 Конституції України закріплює таке положення: «Основними засадами судочинства є: 1) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом». Також ця стаття визначає принцип, відповідно до якого судочинство здійснюється на

основі змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості [8]. Як наголошується в спеціальній літературі, принцип процесуальної рівності сторін являє собою таке правило, відповідно до якого відповідним (кримінальним, господарським, цивільним, адміністративним) процесуальним законодавством забезпечується рівність осіб, що беруть участь у справі, при зверненні до суду, в наданні рівних можливостей використання процесуальних природних засобів захисту своїх інтересів у суді [16].

Подібний підхід був вироблений і в межах «Концепції справедливого суду» в основоположних актах міжнародного права. Так, згідно зі ст. 10 Загальної декларації прав людини, прийнятої ООН 10 грудня 1948 р., «кожна людина для визначення її прав і обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення має право на основі повної рівності на те, щоб її справа було розглянуто гласно і з дотриманням усіх вимог справедливості незалежним і неупередженим судом» [4].

Досить розгорнутий перелік процесуальних гарантій, покликаних забезпечити справедливість судового розгляду «на основі повної рівності», передбачений ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, прийнятого Генеральною Асамблеєю ООН в 1966 р. [13].

Стаття 6 Європейської конвенції Про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) також закріплює право кожного у разі спору про його громадянські права або при пред'явленні йому будь-якого кримінального обвинувачення на справедливий і публічний розгляд справи в розумний термін незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі Закону [6].

У спеціальній літературі виділяють такі міжнародні стандарти справедливості правосуддя, які отримали закріплення в ЄКПЛ і були конкретизовані в рішеннях Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ):

– Розгляд справи незалежним та неупередженим судом.

– Розгляд справи в розумний термін.

– Публічність судового розгляду, що допускає обмеження з міркувань моралі, громадського порядку, державної безпеки в демократичному суспільстві, а також в інтересах неповнолітніх, для захисту приватного життя та інтересів правосуддя; при цьому у всіх випадках судові рішення оголошуються публічно.

– Визнання обвинуваченого невинним до тих пір, поки його винність не буде встановлена законним порядком.

– Наділення обвинуваченого як мінімум наступними правами: бути негайно і детально повідомленим зрозумілою йому мовою про характер

і підстави пред'явленого йому звинувачення; мати достатній час і можливості для підготовки свого захисту; захищати себе особисто або за посередництвом обраного ним самим захисника або, якщо у нього немає достатніх коштів для оплати послуг захисника, мати призначеного йому захисника безкоштовно, коли того вимагають інтереси правосуддя; допитувати свідків, які показують проти нього або мати право на те, щоб ці свідки були допитані, і мати право на виклик і допит свідків на його користь на тих же умовах, що і для свідків, що показують проти нього; користуватися безкоштовною допомогою перекладача, якщо він не розуміє мови, що використовується в суді, або не говорить цією мовою [3].

Таким чином, розуміння справедливості судового розгляду з позицій ЄКПЛ та прецедентного тлумачення її положень ЄСПЛ пов'язане з процедурним аспектом правосуддя. О. Вашанова абсолютно вірно зазначає: «У міжнародно-правових актах, починаючи з Загальної декларації прав людини, прийнятої ООН 10 грудня 1948 р., вимога справедливості судочинства переноситься на процедурні правила, які визначають статус особи, притягнутої до відповідальності» [2].

Детальну розробку європейський стандарт справедливого правосуддя отримав у прецедентних тлумаченнях ЄКПЛ Європейським Судом з прав людини. Як зазначає В. Кононенко, «щодо обов'язкових аспектів справедливого судового розгляду Європейський Суд розробив істинний „corpus juris“, повторюваний у багатьох судових прецедентах» [10].

Відносно спорів про громадянські права та обов'язки ЄСПЛ сформулював у своїй практиці вимогу змагальності і рівності сторін. У судових процесах, де стикаються протилежні приватні інтереси, ця рівність передбачає, що кожна сторона повинна мати розумну можливість представити свою справу в умовах, в яких жодна зі сторін не має явної переваги. Як зазначає М. Магрело, «у рівності сторін в тлумаченні суду є два аспекти: а) кожна сторона має право представити свою справу і б) заборона надавати свої доводи суду без повідомлення про них протилежній стороні» [11]. У справах, наприклад, адміністративної спрямованості рівність сторін виражається в праві не надавати пояснень.

Змагальність в тлумаченні ЄСПЛ означає можливість надання пояснень, зауважень, коментарів і пояснень. Як неодноразово зазначав Європейський Суд, принцип змагальності процесу і рівності сторін вимагає, щоб кожній стороні була надана розумна можливість бути повідомленими про зауваження або докази, представлені протилежною стороною, і прокоментувати їх, а також представити свої доводи в умовах, які не ставили б її (сторону процесу) в менш сприятливі умови в порівнянні з іншою стороною [3].

Право на змагальний процес у кримінальній справі означає, що як обвинуваченню, так і захистові повинна бути надана можливість знати і коментувати подані заяви і представлені докази іншої сторони. Можливі різні способи забезпечення цієї вимоги національним законодавством. Однак який би не був обраний метод, він повинен гарантувати, що інша сторона буде знати про подані заяви і матиме реальну можливість прокоментувати їх.

За загальним правилом, справедливість судочинства в інтерпретації ЄСПЛ передбачає публічність процесу. Публічний характер судочинства, про який йдеться в ст. 6, п. 1 ЄКПЛ, захищає сторону від таємного здійснення правосуддя поза контролем з боку громадськості; він служить одним із способів забезпечення довіри до судів, як вищих, так і нижчих [6].

ЄСПЛ визнає допустимим обмеження гласності на основі:

- волевиявлення сторін, що сперечаються: «Правило про гласність судових слухань може відступити перед волею зацікавленої особи ... щодо деяких її прав» особистого характеру) (Альберт та Ле Компте проти Бельгії) [17];
- інтересів неповнолітніх дітей (Соєрін проти Сполученого Королівства) [18];
- під час перегляду справи з юридичних підстав: «відсутність публічного судового розгляду в другій і третій інстанціях може бути виправдана особливостями провадження, про яке йдеться (публічний розгляд мав місце в першій інстанції)» [10].

Необхідно сказати, що ця вимога не повинна розумітися як справедливість вироку або рішення суду по суті. Європейський Суд дистанціюється від функцій суду «четвертої інстанції», тому, відзначаючи, що в судових рішеннях достатнім чином повинні бути вказані мотиви, що лежать в обґрунтуванні даних рішень, ЄСПЛ вказує, що їх обсяг може варіюватися залежно від характеру рішення і повинен розглядатися в світлі обставин кожної справи. На ділі, як наголошується в спеціальній літературі, Європейський Суд визнає невмотивованими «лише надмірно лаконічні постанови судових органів, які залишають привід для неясності» [15].

Розумний термін судового розгляду також, на думку Європейського Суду, є критерієм справедливості судової процедури. При цьому ЄСПЛ оцінює і вину заявника в затягуванні процесу (клопотання про відкликання засідання, неявка тощо). Правило розумного терміну інтерпретується ЄСПЛ залежно від обставин конкретної справи.

Нарешті, що є принципово важливим для громадян України, стадія виконання судового рішення також включається Європейським Судом до справедливого судового розгляду. У цьому сенсі велика кількість виграних справ проти України

і виплачених компенсацій була пов'язана саме з невиконанням судових рішень [10].

Потрібно сказати, що Конституційний Суд України також неодноразово звертався до питання забезпечення принципів процесуальної рівності і змагальності сторін [12].

В одній із справ Конституційним Судом розглядалися на предмет відповідності Основному Закону певні положення Цивільного процесуального кодексу, згідно з якими заяву про визнання громадянина недієздатним суд розглядає за участю самого громадянина, якщо це можливо за станом його здоров'я. На думку заявників, які були визнані судом недієздатними, оспорувані положення, допускаючи можливість розгляду судом заяви про визнання громадянина недієздатним без участі самого громадянина, порушують їх права, гарантовані Конституцією України. ЄСПЛ відзначив подвійну роль заявника в судовому розгляді: він був зацікавленою особою і в той же час основним об'єктом дослідження суду. Таким чином, участь заявника була необхідна як для того, щоб забезпечити йому можливість представити свої доводи, так і для того, щоб суд міг сформулювати власну думку про його психічний стан. Попри те, що заявник мав психічний розлад, він був відносно самостійною особою, і для судді було необхідно мати хоча б короткий візуальний контакт із заявником і бажано отримати його пояснення. Європейський Суд зробив висновок, що розгляд справи за відсутності заявника був необґрунтованим і порушував принцип змагальності судочинства. До аналогічних висновків прийшов і Конституційний Суд, який констатував, що громадянин, щодо якого розглядається справа про визнання його недієздатним, будучи зацікавленою особою, набуває статусу особи, бере участь у справі, і в цій якості має право знайомитися з матеріалами справи, робити виписки з них, знімати копії, заявляти відводи, представляти докази та інші процесуальні права [9, с. 205].

При цьому закон не встановлює, в якій процедурі і на підставі яких критеріїв визначається, чи можлива (або неможлива) особиста явка громадянина на судові засідання, сповіщається про час і місце слухання справи, чи повинен суд забезпечити громадянина можливістю використовувати інші засоби для розпорядження на рівних підставах з іншими особами, які беруть участь у справі, процесуальними правами, наприклад, шляхом призначення йому адвоката для забезпечення кваліфікованої юридичної допомоги [16].

Тим самим особі, щодо якої розглядається справа про визнання недієздатною, не забезпечуються рівні з іншими учасниками розгляду процесуальної можливості по відстоюванню своєї позиції і захисту своїх інтересів під час розгляду справи, що означає порушення принципів справедливості

правосуддя, а також змагальності і рівноправності сторін у судовому процесі. На цій підставі Конституційний Суд скасував відповідні положення ЦПК України [9, с. 206].

Ця справа цікава ще й тим, що, перш ніж винести рішення у цій справі, Конституційний Суд опинився перед необхідністю обґрунтувати можливість прийняття скарг до розгляду. Справа в тому, що заявники були визнані судом недієздатними і, відповідно, їх інтереси повинні були здійснювати їх законні представники. Однак справи про визнання їх недієздатними і були ініційовані їх законними представниками. Конституційний Суд дійшов висновку, що громадянин має право звернутися зі скаргою на порушення своїх конституційних прав положеннями закону, на підставі яких судом загальної юрисдикції було винесено рішення про визнання його недієздатним. Інше, як зазначив Суд, означало б неможливість перевірити, чи були в результаті застосування передбаченої законом процедури визнання особи недієздатною порушені її конституційні права.

На наш погляд, тут йдеться про вимогу так званої «процедурної справедливості» як сукупності правил, що покликані забезпечити справедливість результату тієї чи іншої дії незалежно від усіх інших обставин. Процедурна справедливість, зі зрозумілих причин, тяжіє до догматичної рівності і догматичної справедливості. Як зазначає М. Козюбра, «чиста процедурна справедливість знаходить вираження в грі і полягає в дотриманні її правил поза всякою залежністю від того, хто виграв» [5]. Дійсно, процедурна справедливість значною мірою є догматичною, припускаючи суворе дотримання встановлених правил, метою яких є забезпечення формальної рівності сторін.

Можливі диференціації правового становища сторін у межах встановленої процедури зазвичай не виходять за межі природного розподілу ролей. Наприклад, якщо в цивільному процесі рівність передбачає «можливість кожної зі сторін представити справу», то в кримінальному – право не давати пояснень. Як справедливо наголошується в спеціальній літературі, сторона обвинувачення і сторона захисту в кримінальному процесі володіють різними статусними можливостями: підтримує державне обвинувачення прокурор, який представляє державний орган, що володіє широкими можливостями збирання обвинувальних доказів, активно використовує для викриття обвинуваченого дані, отримані органами слідства, тощо. Сторона захисту таких можливостей не має, тому їй надаються певні додаткові права і засоби, визначені в теорії як “*favor defensionis*” (сприяння захистові). До них належать насамперед покладання обов'язку доведення провини підсудного на сторону обвинувачення і правило тлумачення всіх непереконливих сумнівів на користь підсудного.

Водночас формальну рівність перед судом часто важко забезпечити внаслідок фактичної нерівності сторін: майнової, соціальної тощо. У цьому разі «слабкій» стороні процесу надаються різного роду преференції з метою забезпечення рівних можливостей у процесі.

Особливо ця проблема стосується цивільного та господарського процесу, яким більшою мірою, ніж кримінальному судочинству, притаманний принцип змагальності. Після реформування цивільного процесу суд перестав виконувати (потрібно відзначити, не властиві йому) слідчі функції і перетворився на безпристрасного арбітра. Як наголошується в спеціальній літературі, оскільки в «чистій» змагальній моделі суд тільки оцінює представлені доводи і докази, це передбачає більш активний, ініціативний і разом з тим більш витратний варіант поведінки сторін. У цьому сенсі стоїть завдання забезпечити формально юридичну і фактичну рівність сторін, за можливістю здійснивши заходи щодо нівелювання таких відмінностей.

Потрібно сказати, що не всі автори згодні з подібною точкою зору. Так, наприклад, С. Василюк зазначає: «наявність процесуальних пільг виключає рівноправність сторін і ускладнює реалізацію змагальної засади в цивільному судочинстві. Доказові презумпції, процесуальні фікції, імунітети та фінансові пільги створюють найбільш сприятливі умови для захисту інтересів окремих категорій позивачів. Різна правова регламентація правового статусу позивача і відповідача орієнтує суд на захист прав та інтересів тільки однієї сторони, що є порушенням принципу соціальної справедливості» [1]. На думку вченого, прагнення процесуального законодавства забезпечення фактичної рівності сторін у процесі шляхом встановлення пільг і привілеїв тягне за собою руйнування рівноправності.

З такою точкою зору важко погодитися: в кінцевому рахунку процедурна справедливість не є метою, а лише засобом забезпечення справедливого результату. Іншими словами, справедливість судового розгляду по суті своїй є інструментальною і покликана забезпечити справедливість судового рішення. В умовах фактичної нерівності сторін ця мета стає ефемерною. Дійсна змагальність процесу можлива лише в умовах юридичної та фактичної рівності сторін.

На сьогоднішній день необхідність забезпечення фактичної рівності і матеріальної справедливості в процесуальному законодавстві все більш усвідомлюється як у доктрині, так і на практиці.

Потрібно сказати, що в літературі, згадуючи процедурний аспект справедливості, прийнято говорити про «досконалу» і «недосконалу» процедурну справедливість. Під досконалою процедурною справедливістю прийнято розуміти такі

правила, які за умови їх дотримання учасниками неминуче призводять до справедливого результату. Під час недосконалої процедурної справедливості, крім дотримання «правил гри», ми повинні будемо звірятися з додатковими критеріями, щоб отримати справедливий результат. Так, Д. Роулз називає судовий розгляд прикладом недосконалої процедурної справедливості, оскільки дотримання встановленої форми і правил судочинства (рівність, змагальність тощо) ще не призводить до справедливого судового рішення [19].

Як відзначають деякі автори, справедливість в судовому процесі «може бути розглянута в двох аспектах: як справедливість процедури (прийняття рішення за дотримання вимоги про рівність процесуальних можливостей сторін) і справедливість рішення (відповідність прийнятого рішення нормам права, вимогам моральності, тобто в широкому і вузькому сенсах)» [12]. Таким чином, справедливість судового розгляду в широкому сенсі включає в себе, з одного боку, «прийняття рішення відповідно до всіх вимог процесуального права» (змагальність і рівноправність сторін, неупередженість суду тощо), а з іншого – «прийняття рішення, за змістом відповідного вимогам справедливості (правильне застосування норм права; покарання відповідає тяжкості вчиненого злочину і особистості підсудного тощо)» [16].

Потрібно сказати, що розглянуті вище стандарти справедливого правосуддя, які були вироблені ЄСПЛ на основі тлумачення ст. 6. ЄКПЛ, включають в себе лише перший аспект, тобто справедливість процедури [6]. Під справедливим судовим розглядом в ЄКПЛ мається на увазі справедливість самого судового процесу, який не слід отожднювати з поняттям справедливості результату цього процесу. «Контроль поширюється лише на відповідність процедури, яка призвела до отриманого результату, Конвенції. Отже, метою є дотримання правил гри, а не матеріальний зміст рішень національних судів, який, як такий, не підлягає контролю суду. Сама ідея наднаціонального контролю, прийнята державами, виходить з того, що Суд не повинен підміняти своєю оцінкою факту і права на їх оцінку національним суддею, крім того випадку, коли така оцінка зачіпає інше право або іншу свободу» [3].

У цьому сенсі цікаві роздуми Л. Лукайдеса, судді Європейського суду з прав людини, про зміст принципу справедливості судового розгляду п. 1 ст. 6 Конвенції прав людини і основних свобод. Він, зокрема, зазначає, що досить гостро стоїть питання, чи зводяться гарантії справедливого судового розгляду, закріплені ЄКПЛ, до процесуальних гарантій або вони також включають в себе гарантії матеріальних прав щодо результатів судового розгляду, тобто самого «вирішення спору». Автор висловлює думку, що «право на справедли-

вий судовий розгляд також передбачає право на справедливий результат або справедливе судові рішення... Було б абсурдно, якби Конвенція забезпечувала належне здійснення процесуальних дій під час спору про право або пред'явлення кримінального обвинувачення і в той же час залишала особу, яка звернулася до суду, або обвинуваченого незахищеною щодо результату вирішення справи. Такий підхід дозволяє справедливому судовому розгляду закінчитися з явно необґрунтованим або несправедливим результатом» [20].

Однак у цьому разі за власним висловом автора він висловлює свою особисту думку, яка не збігається з думкою ЄСПЛ. Суд неодноразово зазначав, що він не діє як суд касаційної інстанції, або, як це іноді передбачається, суду четвертої інстанції щодо рішень, прийнятих національними судами. У рішенні про прийнятність скарги «Андерсон проти Сполученого Королівства» Європейський Суд прямо вказав, що, не будучи судом четвертої інстанції, він не буде втручатися в судовий розгляд на тій підставі, що національний суд прийшов до неправильного рішення. Національний суд розглянув всі докази проти заявника і, таким чином, знаходиться в кращому становищі для винесення рішення про допустимість доказів. Завданням саме національних судів є тлумачення і застосування відповідних норм процесуального або матеріального права. Навіть більше, саме національні суди під час вирішення справи найкращим чином можуть встановити достовірність показань свідків і відносність отриманих доказів до суті справи [21]. Як ми бачимо, навіть до питання про вмотивованість судового рішення як «догматичного» критерію справедливості судової процедури ЄСПЛ підходить вкрай обережно.

Конституційний Суд також дистанціюється від ролі суду «четвертої інстанції», підкреслюючи, що вирішення питання про можливість перегляду правозастосовного рішення, винесеного у справі заявника, як пов'язаного з встановленням і оцінкою фактичних обставин, належить до компетенції суду загальної юрисдикції і не входить в повноваження Конституційного Суду України. Разом з тим специфікою нормоконтролю Конституційного Суду є те, що він не тільки перевіряє текстувальне дотримання норми права на відповідність Конституції України, а й аналізує практику застосування правових норм [7].

Правозастосовні рішення, засновані на акті, який хоч і не був визнаний невідповідним Конституції України в результаті вирішення справи в конституційному судочинстві, але з яким під час застосування в конкретній справі суд загальної юрисдикції надав тлумачення, що розходиться з його конституційно-правовим змістом, виявленим Конституційним Судом України, підлягають перегляду в установленому законом порядку шля-

хом процедур, призначених для виправлення судових помилок вищими судами [14].

Висновки. Конституція України закріплює принцип рівності кожного не тільки перед законом, а й перед судом. Принцип процесуальної рівності сторін являє собою таке правило, відповідно до якого відповідним (процесуальним законодавством) забезпечується рівність осіб, що беруть участь у справі, під час звернення до суду, в наданні рівних можливостей використання процесуальних природних засобів захисту своїх інтересів у суді. Подібний підхід був вироблений і в межах «Концепції справедливого суду» в основоположних актах міжнародного права. Розуміння справедливості судового розгляду з позицій ЄКПЛ та прецедентного тлумачення її положень ЄСПЛ пов'язане з процедурним аспектом правосуддя. Детальну розробку європейський стандарт справедливого правосуддя отримав у прецедентних тлумаченнях ЄКПЛ Європейським Судом з прав людини. Справедливість судового розгляду по суті своїй є інструментальною і покликана забезпечити справедливість судового рішення. В умовах фактичної нерівності сторін ця мета стає ефемерною. Дійсна змагальність процесу можлива лише в умовах юридичної та фактичної рівності сторін.

Відмовляючи в перегляді конкретного судового рішення у справі заявника, Конституційний Суд може оцінювати загальну правозастосовну практику тієї чи іншої норми, виявляти конституційний зміст відповідних положень, тим самим впливаючи на прийняття судовими і правозастосовними органами рішень по суті справи. Дане Судом конституційно-правове тлумачення правових норм є підставою для перегляду справи по суті відповідними судовими органами. На наш погляд, саме це повноваження дозволяє Конституційному Суду змістовно коригувати справедливість судового рішення. Конституційне право на судовий захист як основне, невідчужуване право людини, яке виступає гарантією реалізації всіх інших прав і свобод, – це не тільки право на звернення до суду, а й право на ефективне відновлення порушених прав і свобод за допомогою правосуддя, що відповідає вимогам справедливості.

Література

1. Васильюк С. Спирні питання тлумачення Конституційним Судом України Конституції та законів України. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. №1(40). С. 44–55.
2. Вашанова О. В. Роль Європейського Суду по правам человека в развитии принципа недискриминации. *Юрист-международник*. 2004. № 2. С. 68–73.
3. Віткаускас Д., Диков Г. Захист права на справедливий суд відповідно до Європейської конвенції з прав людини. Посібник для юристів. Друге видання. 2018. Рада Європи. 188 с.
4. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. *Офіційний вісник України*. 2008. №93. Ст. 3103.

5. Козюбра М. І. Конституційний суд в системі органів державної влади. Державно-правова реформа в Україні. Київ, 1997. С. 22–23.
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнар. док. від 04.11.1950. Рада Європи. *Урядовий кур'єр*. 2010. 17 листоп. № 215.
7. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16.10.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 49. Ст. 272.
8. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
9. Конституційний Суд України: зб. нормативно-правових актів / кол. уклад. ; за заг. ред. д.ю.н., проф. Л. Р. Наливайко. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 340 с.
10. Кононенко В. Рішення Європейського суду з прав людини як прецедент тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод. *Право України*. 2008. № 3. С. 131–4.13
11. Магрело М. Прецедент, який не зобов'язує: деякі аспекти сутності рішень Європейського суду з прав людини в правовій системі континентального права. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. № 3(28). С. 61–67.
12. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з питань запровадження конституційної скарги в Україні : збірка тез, м. Київ, 18 груд. 2015 р. Конституц. Суд України ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна. Київ : ВАІТЕ, 2016. 186 с.
13. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: zakon.rada.gov.ua/go/995_043 (дата звернення: 28.12.2021).
14. Тимченко І. Конституційна юстиція в Україні – становлення і розвиток. *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 2(33)–3(34). С. 286–290.
15. Шишкіна Є. Деякі аспекти правової природи рішень Європейського суду з прав людини. *Право України*. 2005. № 4. С. 102–104.
16. Щербанюк О.В. Принципи права в аргументації рішень конституційних судів. *Вісник Конституційного Суду України*. 2021. № 5. С. 102–109.
17. Albert and Le Compte v. Belgium, 7299/75; 7496/76, Council of Europe: European Court of Human Rights, 28 January 1983. URL: <https://www.refworld.org/cases,ECHR,3ae6b6f510.html> (дата звернення: 28.12.2021).
18. Soering v. The United Kingdom, 1/1989/161/217, Council of Europe: European Court of Human Rights, 7 July 1989. URL: <https://www.refworld.org/cases,ECHR,3ae6b6fec.html> (дата звернення: 28.12.2021).
19. John Rawls. Justice as Fairness: A Restatement. NYC: The New York Times Company. 2001. 23 P.
20. Judge Loukis Loucaides. An Alternative View on the Jurisprudence of the European Court of Human Rights. A Collection of Separate Opinions (1998–2007). Editors: Leto Cariolou, Anatoly Kovler, Fran oise Tulkens, and Dean Spielmann. Publication Date: 19 May 2008. 230 P.
21. Richard Anderson v. The United Kingdom (Application no. 19859/04) Judgment Strasbourg. 9 February 2010. 15 P.